

Підприємницький ризик в управлінні конкурентоспроможністю підприємства

Вишневська О.А.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Київського кооперативного інституту бізнесу і права

Статтю присвячено актуальним питанням впливу різних факторів та функцій підприємницького ризику на конкурентоспроможність підприємства в умовах кризи. Здійснено оцінку ймовірності виникнення підприємницьких ризиків і серйозність їх наслідків. Проаналізовано можливі методи управління підприємницькими ризиками для утримання та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: підприємницький ризик, конкурентоспроможність підприємства, фактори, функції, оцінка.

Вишневская О.А. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИЙ РИСК В УПРАВЛЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена актуальным вопросам влияния различных факторов и функций предпринимательского риска на конкурентоспособность предприятия в условиях кризиса. Осуществлена оценка вероятности возникновения предпринимательских рисков и серьезность их последствий. Проанализированы возможные методы управления предпринимательскими рисками для удержания и повышения уровня конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: предпринимательский риск, конкурентоспособность предприятие, факторы, функции, оценка.

Vishnevskaya O.A. ENTERPRISE RISK MANAGEMENT IN ENTERPRISE COMPETITIVENESS

The article is devoted to topical issues of the impact of various factors and features of entrepreneurial risk on the company's competitiveness in the crisis. The estimation of the likelihood of business risks and the seriousness of their consequences. The possible methods for the management of business risks to retain and enhance enterprise competitiveness.

Keywords: entrepreneurial risk, competitive enterprise, factors, functions, evaluation.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна зараз знаходиться в стані економічної, політичної та соціальної кризи. На це вплинуло багато факторів: збиткова політика влади, революційні та військові дії в країні, загальносвітова криза. Формування та подальший розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює специфіку діяльності підприємств, умов їх функціонування, оскільки підвищується рівень невизначеності, ризику, посилюється конкуренція, стає необхідністю вміння пристосовуватися до економічної ситуації, яка постійно змінюється. Для того щоб вижити, правильно визначати свою стратегію і тактику поведінки на ринку, як діючим, так і новим комерційним структурам необхідно систематично аналізувати конкурентне середовище, досліджувати діяльність конкурентів та здійснювати діагностику конкурентоспроможності підприємства. Крім того, економічне середовище в державі стало небезпечним як для домашніх господарств, так і для бізнесу.

Особливо сильно страждають елементи економічної системи, що не мають достатньо економічної потужності для того, щоб пережити наслідки серйозної економічної кризи. У сфері бізнесу такими елементами є малі та середні підприємства. Оскільки сучасний стан ринку характеризується постійними змінами у зовнішньому середовищі, мінливістю купівельного попиту, наявністю великої кількості підприємств різних форм власності, підвищенням господарського ризику, підприємству необхідно постійно відслідковувати і реагувати на всі зміни, що відбуваються в його конкурентному середовищі, для збереження конкурентних позицій на ринку і забезпечення конкурентних переваг. Складні процеси, які відбуваються в економіці України, вимагають поглиблення знань із теоретичних і практичних питань щодо управління ризиком господарської діяльності для досягнення і підтримки високого рівня конкурентоспроможності підприємства. Для досягнення цієї

мети ризик необхідно вміти оцінювати, раціонально враховувати і навчитися ним ефективно управляти, впроваджуючи на підприємстві антикризове управління, націлене на зміцнення конкурентоспроможності підприємства на ринку, забезпечення стабільності і сприятливої перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема сутності антикризового управління підприємством – одна з найбільш актуальних нині. Формування ринкових відносин в Україні активізувало дослідження ризику бізнесу, зокрема господарського, що знайшло відображення у низці робіт як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких: Е. Нікбахт, Д. Террі, П. Бернстайн, В.В. Вітлінський, П.І. Верчено, В.М. Гранатуров, Л.І. Донець, Е.М. Коротков, Б. Койлі, Б.А. Лагоша, М.Г. Лапуста, В.І. Малихін, С.І. Наконечний, Т. Райс, В.П. Савчук, Н.Е. Соколинська, Е.Ю. Хрустальов, Г.В. Чернова, В.В. Черкасов, Л.Г. Шаршукова, О.І. Ястремський та ін. [1–11].

Питання розвитку конкурентоспроможності підприємства стало предметом наукового зацікавлення для іноземних та вітчизняних дослідників, таких як: І. Ансофф, Г.Л. Азоєва, Б. Губський, С.М. Клименко, А.І. Кредісов, Ю.Б. Іванов, Г.М. Скудар, М. Портер, Р.А. Фатхутдінов та ін. [12–17]. Однак у цих роботах не був достатньо висвітлений вплив господарських ризиків на конкурентоспроможність підприємств в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досі існують певні термінологічні розбіжності в трактуванні сутності господарського ризику, недостатньо досліджені методичні підходи до визначення впливу підприємницького ризику на конкурентоспроможність підприємства, відсутня система оцінки можливих утрат підприємства від впливу на його діяльність підприємницьких ризиків, не розроблено ефективну комплексну систему оцінки та управління господарськими ризиками підприємств, поза увагою залишилися практичні аспекти управління підприємницьким ризиком з урахуванням галузевої специфіки. Усе це зумовлює необхідність нового підходу до антикризового управління економічними процесами, в якому враховуються невизначеність результатів господарських рішень, неминучі фактори ризику. Теоретична та практична важливість поставлених питань зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження впливу різних факторів та функцій підприємницького

ризик на конкурентоспроможність підприємства в умовах кризи та можливих заходів щодо зниження дії даних видів ризиків на діяльність підприємства на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкових відносин, за наявності конкуренції і виникненні часом непередбачених ситуацій господарська, виробнича чи комерційна діяльність неможлива без ризиків. Однак і відсутність ризику, тобто небезпеки настання непередбачених і небажаних для суб'єкта підприємницької діяльності наслідків його дій, у кінцевому підсумку, шкодить економіці, підриває її динамічність та ефективність. Нормальний хід економічного розвитку вимагає досить повної і різноманітної «ризикової стратифікації», що забезпечує кожному суб'єкту можливість зайняти позицію в такій зоні господарювання, в якій ступінь ризику відповідає його нахилам та особистим якостям. Існування ризику і неминучі в ході розвитку зміни його ступеня виступають постійним і сильнопдіючим фактором руху підприємницької сфери економіки.

Сутність ризику відображає взаємозв'язок і взаємодію основних його аспектів: ймовірність здобуття бажаного результату; можливість настання несприятливих, небажаних наслідків у процесі вибору альтернативи та її реалізації; ймовірність відхилення від обраної мети чи невпевненість у її досягненні. Таким чином, ключовою рисою ризику є його ймовірнісна природа. Ступінь цієї ймовірності характеризується всією сукупністю як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.

Поряд із цим ризику як одній із найскладніших категорій, пов'язаних із результативністю господарської діяльності, притаманні, на нашу думку, такі риси:

- економічна природа (ризик проявляється на всіх етапах підприємницької діяльності незалежно від її сфери; він прямо пов'язаний із прибутковістю та економічними втратами в процесі господарювання);
- альтернативність (ризик передбачає необхідність вибору з двох або кількох можливих варіантів рішення);
- невизначеність результатів (очікуваний рівень ризику може коливатися в певному діапазоні, його наслідком можуть бути як негативні, так і позитивні результати);
- коливання рівня ризику (ступінь господарського ризику істотно варіює під впливом фактору часу, численних об'єктивних та суб'єктивних факторів, які перебувають у постійній динаміці);

• постійність (повне усунення ризику неможливе внаслідок об'єктивно-суб'єктивної природи даної категорії, динамічності ступеня ризику тощо).

Поява підприємницьких ризиків зумовлена численними факторами – умовами, які можуть викликати та спричинити невизначеність результатів здійснення господарської діяльності. На нашу думку, запропонований на рис. 1 підхід до визначення факторів впливу на рівень підприємницького ризику є найбільш ефективним та дієвим [18]. Основними критеріями визначення факторів підприємницького ризику виступають: джерело виникнення (зовнішні та внутрішні фактори); ступінь впливу (фактори прямої та непрямої дії). Фактори прямої дії безпосередньо впливають на результати підприємницької діяльності та рівень ризику. Фактори непрямої дії не впливають безпосередньо на дані процеси, але зумовлюють їх зміну. Параметри, що характеризують внутрішню діяльність підприємства, є внутрішніми; зовнішніми факторами є параметри, що характеризують зовнішнє середовище суб'єкта господарювання.

Основними внутрішніми факторами підприємницького ризику залежно від сфер господарської діяльності підприємства вважаються виробництво, обіг, управління.

Виробничий процес являє собою сукупність взаємозалежних основних, допоміжних та обслуговуючих процесів праці. У виробничій сфері виділяють чинники підприємницького ризику основної та допоміжної діяльності. До факторів ризику основної виробничої діяльності належать: достатній рівень технологічної оснащеності, аварії, позапланові зупинки обладнання чи зупинка технологічного циклу підприємства через вимушене переналагодження обладнання (наприклад, унаслідок несподіваної зміни параметрів чи сировини, матеріалів, які використовуються в технологічному процесі) тощо. Фактори ризику допоміжної виробничої діяльності – це перебої в енергопостачанні, подовження порівняно із запланованими термінами ремонту обладнання; аварії допоміжних систем; невідповідність інструментального господарства підприємства до освоєння нового виробу тощо. Факторами ризику у сфері обслуговування

Рис. 1. Фактори впливу на ступінь підприємницького ризику

виробничих процесів підприємства можуть бути збої в роботі служб, що забезпечують безперебійне функціонування основного та допоміжного виробництва, наприклад аварія, пожежа в складському господарстві, вихід із ладу (повний чи частковий) обчислювальної техніки у системі обробки інформації тощо. Причиною погіршення конкурентоспроможності підприємства може стати недостатня патентна захищеність продукції підприємства та технології її виготовлення, внаслідок чого конкуренти змогли освоїти випуск аналогічної продукції тощо.

У сфері обігу діяльність підприємства може зазнати впливу таких факторів, як: порушення підприємствами-партнерами погоджених графіків постачання сировини, немотивована відмова оптових споживачів оплатити чи вивезти замовлену готову продукцію, банкрутство чи самоліквідація контрагентів, ділових партнерів тощо.

Внутрішні фактори ризику управлінської діяльності можна класифікувати за рівнем у процесі прийняття рішень. На рівні прийняття стратегічних управлінських рішень виділяють такі внутрішні фактори ризику: хибний вибір чи неадекватне формулювання цілей підприємства, що призводить до ймовірності розробки стратегії в помилковому напрямі; неправильна оцінка стратегічного потенціалу підприємства, спричинена погрішністю вхідних даних, помилковою оцінкою ступеня автономності підприємства фактичного розмежування прав власності; хибний прогноз розвитку зовнішнього господарського середовища в довгостроковій перспективі тощо. Ризик у прийнятті рішень на тактичному рівні насамперед пов'язаний з ймовірністю часткової втрати чи перекручування змістової інформації під час переходу від стратегічного планування до тактичного. Основний фактор ризику даної групи полягає в низькій якості управління підприємством. На будь-якому рівні прийнятих рішень присутні як зовнішні, так і внутрішні стосовно даного підприємства фактори ризику. Можна припустити, що для стратегічних рішень кількість і роль зовнішніх факторів ризику значно вища, ніж для тактичних чи оперативних.

Описані фактори є інтегральними. Чітке усвідомлення причин похідних підприємницького ризику та визначення розміру їх впливу на прогнозовані результати дуже важливі для своєчасного та ефективного менеджменту.

Подальший розгляд сутності підприємницького ризику пов'язаний із з'ясуванням

функцій, які виконує ризик у підприємницькій діяльності. В економічній літературі виділяються такі функції ризику:

1. Інноваційну функцію підприємницький ризик виконує, стимулюючи пошук нетрадиційних рішень проблем, що стоять перед підприємцем. Аналіз зарубіжної літератури свідчить, що в міжнародній господарській практиці накопичився позитивний досвід інноваційного ризикового господарювання. Більшість фірм, компаній домагаються успіху, стають конкурентоспроможними на основі інноваційної економічної діяльності, пов'язаної з ризиком. Ризикові рішення, ризиковий тип господарювання призводять до більш ефективного виробництва, від якого виграють і підприємці, і споживачі, і суспільство в цілому.

2. Регулятивна функція має суперечливий характер і виступає в двох формах: конструктивній і деструктивній. Ризик підприємця, як правило, орієнтований на отримання значущих результатів нетрадиційними способами. Тим самим він дає змогу долати консерватизм, догматизм, відсталість, психологічні бар'єри, що перешкоджають перспективним нововведенням. У цьому виявляється конструктивна форма регулятивної функції підприємницького ризику, яка полягає в здатності ризикувати – один зі шляхів успішної діяльності підприємця. Однак ризик може стати проявом авантюризму, суб'єктивізму, якщо рішення приймається в умовах неповної інформації, без належного аналізу закономірностей розвитку явища. У цьому разі ризик виступає як дестабілізуючий чинник. Отже, будь-які рішення доцільно реалізовувати на практиці тоді, коли вони є обґрунтованими, мають зважений, розумний характер.

3. Захисна функція ризику полягає в тому, що суб'єкти, які здійснюють підприємницьку діяльність, вимушені будувати свою стратегію з урахуванням можливих ризиків. Також ця функція проявляється в об'єктивній необхідності законодавчого закріплення поняття правомірності ризику та правового регулювання страхової діяльності.

4. Компенсуюча функція забезпечує компенсаційний успіх (позитивну компенсацію) – додатковий порівняно з плановим прибуток у разі успішного результату (реалізації шансу).

5. Соціально-економічна функція ризику полягає в тому, що в процесі ринкової діяльності ризик і конкуренція дають змогу виділити соціальні групи ефективних підприємців у громадських класах, в економіці або галузях діяльності, в яких ризик прийнятний. Однак

утручання держави в ринкову діяльність та її вплив на ризикові ситуації (наприклад, гарантії у фінансово-кредитній сфері) обмежують ефективність цієї функції ризику. У соціальному плані це спотворює принципи рівності для всіх учасників ринку з різних галузей господарства, що може породжувати дисбаланс ризиків у галузях економіки.

6. Аналітична функція підприємницького ризику пов'язана з тим, що наявність ризику передбачає необхідність вибору одного з можливих варіантів рішень, у зв'язку з чим підприємець у процесі прийняття рішення аналізує всі можливі альтернативи, вибираючи найбільш рентабельні і найменш ризикові. Залежно від конкретного змісту ситуації ризику альтернативність має різний ступінь складності і вирішується різними способами та методами. У простих ситуаціях, наприклад під час укладення договору поставки сировини, підприємець спирається, як правило, на інтуїцію та минулий досвід. Однак під час оптимального вирішення того чи іншого складного виробничого завдання, наприклад прийняття рішення про вкладення інвестицій, необхідно використовувати спеціальні методи аналізу.

Розглядаючи функції підприємницького ризику, слід ще раз підкреслити, що, незважаючи на значний потенціал утрат, який несе в собі ризик, він є й джерелом можливого прибутку, тому основне завдання підприємця – не відмова від ризику взагалі, а вибір рішень, пов'язаних із ризиком, на основі об'єктивних критеріїв, а саме до яких меж може діяти підприємець, ідучи на ризик.

Певною мірою чутливість до ризику у підприємства, що має великий капітал або випускає багатонаменклатурну продукцію, буде нижчою, ніж у невеликої фірми, але, з іншого боку, невелика комерційна організація є більш гнучкою і мобільною за зміни ринкової ситуації.

Виходячи із функцій підприємницького ризику, слід виділити такі групи методів зниження ризиків:

1) технічні методи – засновані на впровадженні різних технічних заходів;

2) правові методи – страхування, застава, неустойка (штраф, пеня), гарантія, завдаток тощо;

3) організаційно-економічні методи – комплекс заходів, спрямованих на попередження втрат від ризику у разі виникнення несприятливих обставин, а також на їх компенсацію у разі виникнення втрат.

Найбільш розповсюдженими методами зниження підприємницького ризику є:

1) розподіл ризику між учасниками підприємницької діяльності;

2) страхування ризику;

3) резервування коштів на покриття непередбачених витрат;

4) нейтралізація часткових ризиків;

5) зниження ризику в плані фінансування.

Розподіл ризику здійснюється в процесі планування підприємницької діяльності. Для кількісного розподілу ризику можна використовувати модель, засновану на «дереві рішень». При цьому кожний із партнерів виконує запланований обсяг робіт та несе відповідну частину ризику у разі його невиконання.

Страхування ризику являє собою систему відшкодування втрат страховими компаніями у разі виникнення страхових випадків із спеціальних страхових фондів, які формуються за рахунок страхових внесків, що виплачуються страхувальниками. Як правило, це здійснюється за допомогою майнового страхування та страхування від нещасних випадків.

Окрім страхування, можуть застосовуватися перестрахування та співстрахування. Перестрахування – це страхування, відповідно до якого страховик передає частину відповідальності за ризики іншим страховикам. Метою такої операції є створення стійкого та збалансованого «страхового портфеля» для забезпечення стабільної та рентабельної роботи страхових компаній. Співстрахування – це метод вирівнювання та розподілу великих ризиків між кількома страховими компаніями, при цьому кожен із них укладає зі страхувальником окрему угоду. Однак може виділитись і страховик-лідер, який бере на себе функції організатора.

Створення резервів ресурсів на покриття непередбачених витрат дає змогу компенсувати ризик, який виникає в процесі реалізації підприємницької ідеї, і тим самим компенсувати збої у здійсненні підприємницької діяльності. Першим етапом під час використання даного методу є оцінка наслідків ризиків, тобто сума на покриття непередбачених витрат. При цьому можна використовувати всі методи аналізу ризиків, далі визначається структура резерву на покриття непередбачених витрат та для яких цілей слід використовувати встановлений резерв.

Часткові ризики – це ризики, які пов'язані з реалізацією окремих етапів (робіт) під час здійснення підприємницької діяльності, але не впливають на реалізацію підприємницької

ідеї в цілому. Нейтралізацію часткових ризиків проводять за допомогою методу, який передбачає проведення таких етапів:

1. Розглядається найсуттєвіший ризик, який найбільш впливає на реалізацію підприємницької ідеї.
2. Розраховуються перевитрати коштів з урахуванням імовірності настання несприятливих подій.
3. Визначаються можливі заходи, які спрямовані на зменшення ризику.
4. Розраховуються додаткові витрати на реалізацію запропонованих заходів.
5. Порівнюються витрати на реалізацію заходів та величина втрат у разі виникнення ризику.
6. Приймається рішення щодо застосування запропонованих заходів.
7. Процес аналізу повторюється для наступного подібного ризику.

Отже, оцінити потенційні ризики для підприємства можливо шляхом залучення експертів для оцінки ймовірності виникнення ризику і значущості ризику (серйозність наслідків), що дасть змогу оцінити вплив господарських ризиків на конкурентоспроможність підприємств та вчасно впровадити заходи мінімізації.

Висновки з цього дослідження. Ризик є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, він здійснює значний вплив на конкурентоспроможність підприємства, виступаючи його складовою частиною. Визначаючи основні фактори та функції підприємницького ризику та аналізуючи його силу впливу на конкурентоспроможність підприємств, слід обирати концептуальні підходи до управління ризиками на підприємствах та розробляти комплексну систему управління підприємницькими ризиками для утримання та підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі ; пер. з англ. В. Овсієнко, В. Мусієнко. – К. : Вік, глобус, 1992. – 236 с.
2. Terry J. V. Dictionary for business and finance / J. V. Terry. – London, 1989. – 97 p.
3. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска / П. Бернстайн ; пер. с англ. А. Марантиди. – М. : Олимп-Бизнес, 2000. – 400 с.
4. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємництві : [монографія] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
5. Вітлінський В.В., Верченко П.І. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком : [навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц.] / В.В. Вітлінський, П.І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
6. Гранатуров В.М. Экономический риск и методы его определения / В.М. Гранатуров // Экономика святы : [учебник для вузов] ; под ред. В.Н. Орлова, Н.Е. Синько. – Одесса : УГАС, 1998.
7. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : [навч. посіб.] / Л.І. Донець. – К. : ЦУЛ, 2006. – 312 с.
8. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М.Г. Лапуста. – М. : ИНФРА-М, 1998.
9. Чернова Г.В. Практика управления рисками на уровне предприятия / Г.В. Чернова. – СПб. : Питер, 2000.
10. Черкасов В.В. Деловой риск в предпринимательской деятельности / В.В. Черкасов. – К. : Изд-во Либра, 1996.
11. Ястремський О.І. Моделювання економічного ризику / О.І. Ястремський. – К. : Либідь, 1992. – 176 с.
12. I. Ansoff. Strategic Management, 1979.
13. Азоев Г.Л., Челенов А.П. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенов. – М. : Новости 2000. – 176 с.
14. Иванов Ю.Б. Конкурентоспособность предприятия: оценка, диагностика, стратегия / Ю.Б. Иванов. – Харьков : ХНЭУ, 2004. – 256 с.
15. Клименко С.М. Управление конкурентоспособностью предприятия : [навч. посіб.] / С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабась [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 527 с.
16. Скударь Г.М. Стратегия подъема конкурентоспособности предприятия: проблемы и слагаемые успеха / Г.М. Скударь // Экономика Украины. – 2000. – № 6. – С. 16–24.
17. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Эксмо, 2005. – 544 с.
18. Вишневська О.А. Фактори та методи оцінки підприємницького ризику в Україні / О.А. Вишневська // Інфраструктура ринку. – 2016. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.market-infr.od.ua/uk/2-2016>.